

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

ХРОНІКА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Сергій Павленко (Чернігів)

НІЖИНСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ІВАН ПАВЛОВИЧ ОБИДОВСЬКИЙ (історико-біографічний нарис)

Хоча багато дослідників, зокрема О.Оглоблин, вважають, що небіж І.Мазепи народився у 1676 р. [1], є ряд моментів, які дають серйозні підстави засумніватися в цьому. Якщо прийняти згадану дату як дійсну, то вийде, що в 1689 р., тобто коли І.Обидовському сповнилося 13 років, Петро I дав йому вже титул стольника, а також подарував у нільській волості слободу з двадцятьма селянами [2].

Найімовірніше, перший син сестри гетьмана Олександрі народився дещо раніше, орієнтовно у 1671-1672 роках. Тобто він був ровесником Петра I, П.Орлика. У серпні 1691 р. на публічному диспуті в Києво-Могилянському колегіумі він уже успішно захищав свої *Conclusiones Theologicae* [3]. Відомий гравер І.Щирський виготовив йому з приводу цього оголошення у вигляді академічних тез [4]. У вересні того ж року молодий Обидовський із викладачами колегіуму, префектом Сілуаном Озірським, студентами А.Лизогубом та Я.Лизогубом їздили до Москви до патріарха Андріана [5] з проханням надати допомогу навчальному закладу. На зустрічі з царями вони подарували їм академічні філософські й богословські гравіровані тези, демонструючи цим, що в їхньому навчальному закладі панує дух науки [6].

Оскільки в Київському колегіумі навчання тривало 12 років [7], з них чотири останні присвячувалися вивченню теології [8], то завершальні студії племінника І.Мазепи (*Conclusiones Theologicae*) вказують, що він був у 1692-1693 р. уже випускником навчального закладу. А отже, мав тоді 21-22 роки.

Військова кар'єра І.Обидовського почалась у Батурині. «Его царского пресвітлого величества столник» відразу посів високий щабель у гетьманській ієрархії. 18 листопада 1695 р. в листі до Івана Забіли він дякував останньому за борошно, «высланое от вашесци мосци пана, до двору ясновельможного добродія» [9], В.Кочубей повідомляв одному прохачу в листі від 27 листопада 1696 р. про те, що «о сюм теды ділі докладал его милости добродіеви и его милость пан Обідовский по тому велможнаго пана желанию» [10].

Згадане вказує на те, що небіж Мазепи у Батурині залагоджував делікатні справи, був фактичним ад'ютантом-секретарем гетьмана. При цьому останній «наимилшого

племінника нашого» [11] (так він іноді називався у гетьманських універсалах) готував до серйозної військової кар'єри.

Як повідомляв Лизогубівський літопис, перший невдалий похід під Азов 1695 р. не обійшовся без українців: «Там же был Обидовский наказный гетман з козацким войском» [12]. Улітку 1697 р. він очолив кількатисячний загін, який вирушив правим берегом Дніпра до Казикермена. Родич І.Мазепа прибув туди після 25 липня й отаборився з військом у шанцях [13], аби обороняти фортецю, яку намагалися повернути ханські війська. Незабаром почали з'являтися загони татар. Білгородська орда 2 серпня напала на козаків Обидовського. Вдавши, що відступають, татари виманили загін Четвертинського і порубали, взяли у полон чимало козаків. Гетьман змушений був передислокувати військо небожа під надійніший захист [14].

У травні 1698 р. гетьман інформував царя про обрання І.Обидовського, свого родича «во младых літах», полковником у Ніжині [15].

Того ж року у Батурині відбулося його одруження з дочкою В.Кочубея Ганною. На урочистій шлюбній церемонії Стефан Яворським виголосив «Весельное казанье, при благословенном венчании Иоанна з Обедова Обедовского, стольника й полковника Нежинского в церкви Свято-Троицкой Батуринской, названное Виноград Христов» [15], а консисторський писар Київської митрополії Пилип Орлик – панегірик «Нирроменес Sarmaski» [16]. В останньому автор, порівнюючи полковника «в юних літах» [17] з Ганнібалом [18], зазначав:

« Ти той Перун, власне, Иване,
на бісурман ти наслання,
Знати, Беллона до тебе прихильна,
Бо в Казикерменські шанці
не змогли ввійти поганці,
Де був над військом регімент твій пильний» [19].

Іван Обидовський активно взявся за впорядкування справ у своєму полку. 2 листопада 1699 р. він видав універсал, з якого дізнаємося, що люди, які належали до ніжинської ратуші, називаючи себе козацькими підсусідками, не сплачували жодної повинності і водночас не брали участі у відбуванні походів. Тож ніжинський полковник своїм наказом зобов'язав їх, аби вони «отбували би повинность» [20]. 8 липня 1700 р. він наказав отаманам «не употреблять людей», які належать ратуші, для заготовівлі сіна полку [21].

Весілля І.Обидовського та Г.Кочубея поєднувало роди І.Мазепа та В.Кочубея. Відтак гетьман, який остерігався генеральського писаря і тримався з ним тривалий час на відстані, в такий спосіб ніби уклав з ним неофіційну союзницьку угоду, що пов'язувала їхні сім'ї та припиняла конфронтацію 1692 р. [23]. Тепер із В.Кочубеєм можна було ділитися потаємними планами, думками без страху за підступну зраду. У січні 1700 р. Василій Кочубей, будучи з Мазепою в Москві, отримав почесне звання стольника [24], а на традиційному великодньому з'їзді старшин у квітні подав у відставку. «Цій несподіваний його, Кочубея, зміні, – писав у літопису С. Величко, – не тільки полковники і вся старшина, але й гетьман здивувалися, а будучи задоволені його справністю у писарських ділах і до себе зичливою схильністю, зашуміли були знову постановити його, Кочубея, на писарському уряді, але він, дуже те

заперечуючи, відразу ж від'їхав із гетьманського дому до дому свого, і хоч, здавши з себе писарство, бажав після великих писарських трудів відпочити у спасенній тиші свого дому, провівши решту свого життя спокійно» [25].

Як нам видається, генеральний писар, утаємничений напередодні у плани Мазепи (можливо, через І.Обидовського), вирішив завчасно залишити уряд, аби в разі провалу гетьманських задумів його сім'я не зазнала репресій. Очевидно, він був проінформований про донос Д.Забіли [26], намагання допомогти останньому Б.Шереметьєва, який у розмові з полковниками прохопився, що хоче випросити у царя впливовий уряд [27] у Гетьманщині.

Старшини, незважаючи на слізні прохання В.Кочубея та його відмови, призначили відставника генеральним суддею. Таким чином, усупереч власній волі й обережності, він ставав свідком небажаного для нього розвитку подій, співучасником гетьмана та його радикальних однодумців. Не випадково І.Мазепа пізніше, в 1702-1707 роках, відкрито говорив із ним як зі свояком про наболіле, висловлював антицарські міркування.

Важко сказати, чи був племінник І.Мазепи І.Обидовський утаємничений більш детально у плани свого дядька. У доносі на гетьмана 1696 р. згадується і його небіж: «Начальние люди теперь в войске малороссийском все поляки (так називалися переселенці з Правобережжя України – *авт.*), при Обидовском, племяннике Мазепы, нет ни одного слуги козака» [28]. Як засвідчують ці рядки, в оточенні Обидовського переважали правобережці, на яких гетьман і його племінник робили ставку. Поведінка ніжинського полковника, його доля прямо залежали від І.Мазепи. А тому немає сумніву в прогнозі його дій у 1708 р. Втім, ніжинський полковник не дожив до повстання проти Москви.

У 1700 р. за наказом царя І.Мазепа послав корпус козаків у Прибалтику на допомогу московській армії, яка вступила у війну з шведським королівством. Наказним гетьманом над Полтавським, Київським та Ніжинським полками був призначений І.Обидовський [29].

Мазепа, доручаючи племіннику велике козацьке з'єднання, явно сприяв його загартуванню, змужнінню, набуттю досвіду в нелегких умовах війни. Та полки у складі 7290 вояків [30] прибули до Нарви запізно: росіяни 19 листопада зазнали поразки.

Згодом із Гетьманщини надійшли нові козацькі підрозділи. Загалом, у грудні 1700 р. під командуванням І.Обидовського було 4000 ніжинських козаків, 4000 – чернігівських, по 1000 – київських, миргородських та стародубських, 500 – прилуцьких, чотири охотницькі полки Пашковського, Федора Степановича, Дмитра Чечеля та Лук'яна Шульги (понад 2000 чоловік) [31].

Корпус, розташувавшись у Печорському монастирі під Ізборськом та Гдові, здійснював успішні вилазки проти шведів в Естляндії й Ліфляндії [32].

Так, 16 грудня 1700 р. козацький загін, очолюваний І.Обидовським, за 30 кілометрів від Дерпта напав на півтисячний загін шведів, примусив його відступати. Наступного ж дня українці, атакувавши більший підрозділ противника, після годинного бою відступили. Згодом козаки здобули перемогу поблизу Нейгаузена, при обороні Гдова, у поході на Сиренськ [33]. Поява в Прибалтиці корпусу

І.Обидовського, несподівані рейди українських козаків углиб території шведів примусили Карла XII розсосередити війська в прикордонних фортецях [34], постійно жити в напруженому очікуванні нападу. Командування противника вирішило провести каральну експедицію проти вояків з України. Однак чотиритисячний корпус генерала Кліпслера, підійшовши до Гдова, не наважився штурмувати місто, оскільки в ньому було більше захисників, ніж нападників [35].

Січень 1701 р. козаки провели в щотижневих походах до Марієнбурга, інших порубіжних містечок.

Як видно з анонімного старшинського доносу, написаного в 1701 р., у Печерському монастирі під час зустрічі царського посланця Апраксіна відбувся старшинський бенкет-прийом, у ході якого п'яний київський полковник Костянтин Мокієвський «пана Обидовского вельми лаял и блазном (молокосос, дурень, олух [36] – *авт.*) называл и як хотел обезчестил, до шабли порываючися, от того пан Обидовский вельми плакал, а й перед тим на розних місцях перед всіма многократне пана стольника Обидовскаго зневажил и лаял, шо ревне бувало плаче й тужить» [37].

Згаданий документ свідчить, що в родинному колі Мазепи ревниво ставились до гетьманських улюбленців-висуванців. Київський полковник, маючи значно більший досвід, ніж небіжа гетьмана, був невдоволений тим, що мав підлягати останньому. А тому як родич не боявся приховувати свої думки. Молодому ж і вразливому Обидовському важко було протистояти грубості, приниженням, задержуватості свояка.

Із анонімного доносу також випливає те, що київський полковник називав полковників, які брали участь у боях у Прибалтиці, «измінниками государскими, и особо примолвил такою зміною пану Обидовскому» [38].

На перший погляд, це лише словесне звинувачення. Однак, контекст грудня 1700 р. певною мірою давав підстави К.Мокієвському робити подібні заяви. Частина українських козаків перейшла на бік Сапегів, союзників шведів [39]. Це магнатське угруповання Великого князівства Литовського, борючись за незалежність країни, проголошувало, «что не токмо де их, Речь Посполитую, бьют они, сапегане, но и подданные царского величества казаки, и чтоб Речь Посполитая учинила союз против царского величества с свейским королем» [40].

Українці зініціювали активізацію партизанського руху проти прихильників проросійського табору Огинського. Налякана шляхта звернулася до Петра I з проханням вжити заходів щодо прискореного повернення козаків додому. У грамоті до малоросійської старшини від 9 січня 1702 р. цар дорікав їй, що «ваше посольство... призрев тое свою службу и радение, а нашу государску к себе милость, от регимантарев своих отлучились й отечество свое оставили и в дома свои не пошли, и пристали к другой стороне неведомо для чего, и нам, великому государю, слышать о том прискорбно, однако ж мы... все атаманов и козаков и все посольство милостию... увешаем, дабы вы возвратились по прежнему в дома свои безо всякого сомнения» [41].

Ніжинський полковник в одному з рейдів застудився. Очевидно, кпини К.Мокієвського змушували його навіть хворого триматися в сідлі, продовжувати керувати корпусом. Це загострило хворобу.

Як повідомляє Чернігівський літопис, 1701 р. (31 січня – *авт.*) «Иван Обидовский, полковник ніжинський, будучи гетманом наказным, под Ругодевом (старовинна назва Нарви; Обидовський помер у Пскові. – *авт.*), містом шведским, помер, похован в Печерском монастыру киевском» [42].

Ніжинський полковник залишив після себе двох малолітніх синів – Михайла та Івана [43]. 20 лютого 1702 р. цар надав їм у власність села Круничполе, Вишнівку, Сваричівку, Коровинці та Перевод [44].

Родина Обидовського зазнала репресій після 1708 р. Незважаючи на те, що Ганна була дочкою В.Кочубея, її утримували її Полтаві під вартою. Згодом, у березні 1710, цар дозволив їй мешкати у Глухові «повольно без караулу» [45]. Однак удові заборонялося відвідувати інші населені пункти [46]. У дружини племінника Мазепи конфіскували землі. Гетьман Д.Апостол у 1731 р. звертався до російського уряду, аби їх повернули вдові та її синам [47]. Але це клопотання не задовольнили. Син Обидовського Іван, здобувши освіту в Києво-Могилянській академії, у Вроцлаві (1721-1723) злидарював [48]. «Барзо оспуден естем на денги... – писав він до рідні. – Суконки не маю за що справити, аж встид мне перед нашими людьми появитися» [49]. Разом із тим, попри це, він, як зазначав у одному з листів, «на славу Божию и пользы ради души моей» продовжував навчатися, бо «віра святая не может стояти без науки» [50]. У 1724 р. онук І.Мазепи почав заробляти на хліб учителем у гімназії Феофана Прокоповича [51]. Згодом за клопотанням останнього та гетьмана Д.Апостола став перекладачем у Колегії іноземних справ [52].

ПОСИЛАННЯ

1. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – К., 2003. – С. 20.
2. Бантиш-Каменский Д. Н. История Малой России. – К., 1993. – С. 560.
3. Степовик Д. Іван Щирський. – К., 1988.– С. 88.
4. Степовик Д. Леонтій Тарасевич і українське мистецтво барокко. – К., 1986.– С. 112.
5. Архив Юго-Западной России. – К., 1872 – Ч. I – Т. V. – С. 310; Хижняк З. Обидовський Іван Павлович // Києво-Могилянська академія в іменах. – К., 1999. – С. 399.
6. Там само. – С. 399.
7. Хижняк З. Києво-Могилянська академія. – К., 1981– С. 56.
8. Захара І.С. Стефан Яворський. – Львів, 1991.– С. 18.
9. Письмо И.Обидовского к П.Забеле // Киевская старина. – 1883. – Т. VI. – Июнь. – С. 529.
10. Там само – С. 528.
11. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 3652, арк. 3; Універсали Івана Мазепи. – К., 1999. – С. 373.
12. Летопись или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году діялось в Украйни малороссийской – обих сторон Дніпра й кто именно когда гетманом был козацьким (1506–1737). – С. 38.
13. Заруба В. Н. Украинское козацкое войско в борьбе с турецко-татарской агрессией (последняя четверть XVII в.). – Харьков, 1993. – С. 134.
14. Там само. – С. 134.
15. Петровський М. Нариси історії України XVII – початку XVIII століть, – Харків, 1930 – С. 106.
16. Різниченко В. Пилип Орлик (гетьман-емігрант). Його життя діяльність. – К., 1918.– С. 9; Максимович М. «Києв явился градомъ великимъ». – С. 335.
17. Максимович М. Вказана праця. – С. 337.
18. Марсове поле (поезія XVII століття, друга половина). – Молодь, 1989. – С. 174.
19. Там само. – С. 176.

20. Там само. – С. 177.
21. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 7. – С. 426.
22. Там само. – С. 426.
23. Павленко С. Міф про Мазепу. – С. 114.
24. Костомаров Н. Мазепа. – С. 113.
25. Величко С. Літопис. – Т. 2. – С. 602-603.
26. Источники Малороссийской истории, собранные Д.Н.Бантиш-Каменским. – Ч. II. – С. 27, 30.
28. Соловьев С. История России с древнейших времен. – М., 1962. – Кн. VII. – Т. 14. – С. 597.
29. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. – Львів, 1992. – Т. 3. – С. 198.
30. Мельник А. До історії участі українського козацтва у військових діях у Прибалтиці в роки Північної війни (1700-1702 рр.) // На пошану 80-річчя професора Теодора Мацьківа. Науковий збірник. – К., 1999. – С. 107.
31. Бантыш-Каменский Д.Н. Вказана праця. – С. 564.
32. Мельник Л. Вказана праця. – С. 109.
33. Там само. – С. 109-110.
34. Там само. – С. 109-110.
35. Там само. – С. 109-110.
36. Словник української мови. Упор. Б.Грінченко. – К., 1996. – Т. 1. – С. 72.
37. Источники малороссийской истории... – Ч. II. – С. 29.
38. Там само. – Ч. II. – С. 29.
39. Королюк В.Д. Вступление Речи Посполитой в Северную войну // Ученые записки Института славяноведения. – М., 1954. – Т. X. – С. 245.
40. Там само. – С. 246.
41. Маркевич Н. История Малороссии. – М., 1842. – Т. 4. – С. 149.
42. Чернігівський літопис (підготовка до друку, передмова і коментар Ю. Мицика) // Сіверянський літопис. – 1996. – № 4. – С. 114.
43. Чтения в Обществе изучения древностей русских (далі – ЧОИДР). – 1859. – Кн. 1. – С. 37.
44. Там само. – С. 38.
45. Гуржій О. Гетьман Іван Скоропадський. – С. 43.
46. ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 2, спр. 976, арк. 1.
47. Морозов О. Ніжинські полковники. Іван Обидовський // Просвіта. – 1994. – № 4-5. – С. 7.
48. Горобець В.М. Обидовський Ів.Ів. // Києво-Могилянська академія в іменах. – К., 1999. – С. 399.
49. Там само. – С. 399.
50. Там само. – С. 399.
51. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. – К., 1898. – Т. II. – С. 13.
52. Горобець В.М. Вказана праця. – С. 399.

Лівобережний Ніжин. Гравюра середини XIX ст.